

Som en festlig hilsen fra renessancetiden knejser Trompetertårnets irgrønne spir, Kronborgs højeste (57 m over havet) og vel samtidig Danmarks smukkeste, fra hvis galleri trompeterne tidligere blæste fanfarer ved festlige lejligheder. Den gyldne rytter i toppen gengiver uden tvivl Christian IV, som efter slottets brand 1629 inspirerede Hans Stenvinkel til at forhøje tårnet og nyskabe det ældre, ret uanselige spir. I 1774 antændte lynet det, men den danske klassicismes hovedmand, C.F. Harsdorff, havde så fin en fornemmelse for renessancestilens kvaliteter, at han genrejste det som det var, dog en smule fyldigere i formen, hvad der på ingen måde har forringet det. Billedet viser flagningen i anledning af Christian X's 70 års fødselsdag, 26. sept. 1940, under besættelsen. - Fot. C. Larsen, Helsingør. *The steeple of the »Trumpeter's Tower«, Kronborg's tallest and Denmark's most beautiful, appears festive in all its renaissance splendour. It was built at Christian IV's request in 1629 by Hans Stenvinkel after the fire in the castle and was renovated in the same style after a fire caused by lightning in 1774. Trumpeters blew a fanfare from the gallery whenever there was a celebration, which created a real Shakespearian atmosphere. In the background one can see the Sound, only 4 kilometres wide here, where for a thousand years ships have sailed on their way from the oceans of the world to the Baltic.*

Med Kronborg om styrbord

Af

HENNING HENNINGSEN

Kronborgs 400 års jubilæum 1985 fejres på mange måder. Bl.a. arrangerer Handels- og Søfartsmuseet en særudstilling »Med Kronborg om styrbord«, hvori specielt slottets maritime betydning fremhæves. I den anledning er forfatteren blevet opfordret til at udarbejde efterfølgende artikel om Kronborg, - en næsten umulig opgave, da der i tidens løb er skrevet ikke så lidt derom, bl.a. også af forfatteren, der havde sin gerning på slottet i over 33 år. Det kan derfor kun blive en oversigtsartikel med fremhævelse af de store linjer.

Da Kronborg i det store og hele stod færdigt i 1585, var det efter en ret dramatisk ombygning af middelalderborgen *Krogen*, med drastiske ændringer undervejs. Planerne lå ikke fuldt færdige, da Frederik II begyndte i 1574 under arkitekt Hans Paaske (van Paeschen), og midt under arbejdet voksede nye ideer og ønsker frem, så det allerede opførte blev delvis kasseret og omformet. Antonis van Opbergen fuldførte værket, som i mangt og meget afspejlede kongens bevægelige sind. Trods alt blev resultatet en helhed, omend med tydelige støberande, - og det er måske det charmerende derved. Slottet udbrændte 1629 og blev genopført så temmeligt i sin oprindelige stil, og selv om det senere har været ramponeret i krig, reduceret ved plyndringer og militær slitage og restaureret gennemgribende flere gange, har det dog holdt så godt stand, at det stadig kan give os et indtryk af, hvordan det tilnærmelsesvis så ud for 400 år siden.

Dog, Kronborg er kun et sidste led i en kæde, der rækker tilbage i fortiden. Hvad har der da stået her på pynten, før det blev bygget? På Sjællands nordøstlige hjørne har den altid stærke havstrøm i tidens løb opkastet en lav, krummet strandvold af sand og grus, i middelalderen kaldet *Ørekrog* eller *Krogen*. *Ør(e)* - oldnordisk *eyrr*, *eyri* - betyder sandet, gruset strand. Vi finder det i det forsvundne navn

Sjællandsør(e), en maritim, nu bortskyllet stranddannelse syd for byen *Helsingør* (byens navn betyder helsingernes strand; helsingerne er beboerne ved Sundets snævring, »halsen«). *Øresund* - normalt betegnet med den bestemte form Sundet - har muligvis fået sit navn af dette Sjællandsør ved dets nordlige og *Skånør* (Skånes øre) ved dets sydlige grænse.

På Ørekrog har der efter stor sandsynlighed i middelalderen stået en *båke*, et stort sømærke af træ, som skulle vejlede de søfarende på dette kritiske sted, hvor kursen skulle lægges om, og hvor Lappegrunden var farlig at grundstøde på. Senere byggedes her en borg, *Ørekrog* eller *Krogen*, til afløsning af den ældre Flynderborg på vallen (skrænten) over Sjællandsøre, men det er uvist hvornår. Den nævnes i hvert fald på Valdemar Atterdags tid, 1346 og 1369, og hvem anden end han kan have anlagt den? Den kan være ombygget og forstørret senere, måske under Erik af Pommern, og dens ringmur og slotsbygningernes ydermure står endnu delvis indkapslet i det nuværende Kronborgs tykke mure. En del af vestfløjens anselige *palatiums* store sal, oprindeligt med seks skønne hvælvinger, samt nordfløjens *camera regis* (kongens kammer) giver stadig et indtryk af dette imponerende bygværks interiører.

At Kronborg med sin formrige sandstensarkitektur, de grønne kobbertage og de mange tårne og spir, tilligemed sin enestående beliggenhed, praktisk talt omgivet af havet på de tre sider, er en af verdens store pragtbygninger, er der ingen tvivl om. Natur og kunst har indgået en lykkelig forening i farvepragt og friskhed. Den arkitekturinteresserede vil finde nok at studere i dette slot, som er et af de største bygningsværker i den nederlandske renæssancestil. Kronborg blev bygget som et kongeligt slot, som ramme for et fyrstehus, der dengang endnu havde magt og betød noget. Vi synes ganske vist, at det både må have været koldt, skummelt og upraktisk at leve i, men vore boligidealer er også forskellige fra datidens. Interiørerne har været pragtfulde som baggrund for en majestæt, for hvem det repræsentative spillede en større rolle end det bekvemme. Nu føles de fleste rum nøgne og barske, trods møbleringen med sam-

tidige stykker, men selv om den store sal, *dansesalen* - efter senere tiders romantiske syn benævnt riddersalen - nu er ribbet for fordums pragt, virker den dog for en moderne smag måske endnu mere stærkt, end da den stod i overvættets pragt med sit maledede og udskårne kassetteloft og var beklædt hele vejen rundt med Hans Kniepers berømte tapeter (gobeliner), forestillende hele raden af de danske konger, lige fra kong Dan til Frederik II og hans lille søn Christian (IV). Kun få af disse tapeter er bevarede (på Nationalmuseet og i Kronborgs »rigsrådssal«), tillige med den prægtige bordhimmel, som svenskerne førte med sig 1660 som lovligt krigsbytte (nu i Nationalmuseum, Stockholm). Salen, 62 m lang, skal have været den største verdslige sal nord for Alperne i ældre tid, men alligevel virker den overskuelig og harmonisk, med herlige lysvirkninger. Slotskirken, der er det eneste rum, som ikke blev ødelagt ved branden 1629, giver endnu med sine udskæringer og farver en anelse om den kongelige pragt, der har hersket i de repræsentative rum. Der har ikke været sparet på pengene, og Frederik II fremhævede med stolthed, at det hele ikke havde kostet hans undersætter én skilling, hvad der var rigtigt: de uhyre summer var nemlig betalt af de fremmede skippere via Øresundstolden. Det har de ikke gjort uden knurren.

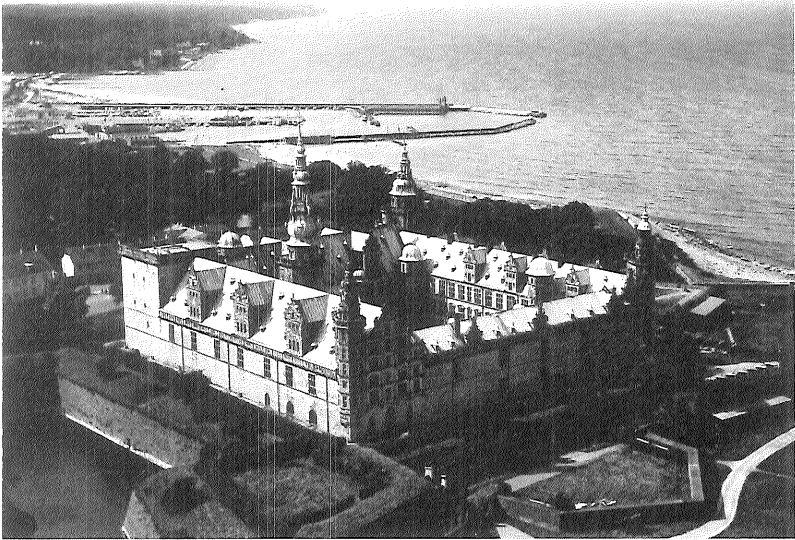
Kronborg er imidlertid andet end et stykke kunsthistorie. En ikke ringe del af turisterne - og der kommer over en kvart million om året - møder specielt frem for at besøge »Hamlets slot«, i hvert fald de fra den engelske kulturhorisont. Shakespeare, som vi for spøg - men så sandelig med reel baggrund - kalder Kronborgs til alle tider bedste PR-mand, lod som bekendt sin tragedie »*Hamlet*, Prince of Denmark« (fra 1601?) foregå her. Emnet var taget fra et fransk kompendium efter Saksens beretning (i 3.-4. bog) om den danske kongesøn Amlod, som stillede sig sindssyg an og ved list fik hævn over sin faders morder. *Hamlet* (*Amlethus*) er en jysk sagnfigur og har intet-somhelst med Kronborg at gøre. Men det bloddryppende skuespil om at være eller ikke være virker stadig betagende, især for den, der har haft lejlighed til at overvære en opførelse i slotsgården i den lyse

danske sommernat. Man synes, Kronborg er det rigtige sted for spillet at foregå. Samtidig er det et vidnesbyrd om det dengang nyligt opførte slots europæiske ry og giver anledning til at spørge, om Shakespeare personligt kan have været på stedet, f.eks. som medlem af en af de engelske skuespiltrupper, som flere gange besøgte Helsingør i 1580-90'erne. Vi tør næppe tro det. Flere engelske dramatikere før ham havde skrevet Hamlet-spil.

For danskere er det måske mere sagnfiguren *Holger Danske*, der påkalder sig interessen. Denne folkehelt, en af Karl den Stores jævnlinge (kæmper), er sikkert ganske uhistorisk og har i hvert fald næppe noget med Danmark at gøre. Men vi har allerede i middelalderen taget ham til os. Svarende til traditioner i andre lande fortæller sagnet om, hvordan han sidder i en høj og sover og engang skal vågne op og redde landet af nød. Hvorfor og hvornår sagnet har anbragt ham i Kronborgs kasematter, vides ikke. I Boesens Helsingørs beskrivelse (1757) er han allerede vel etableret dér i almuens tro, og Thieles Danske folkesagn (1818) og H.C. Andersens historie »Holger Danske« (1846) har yderligere slået denne sene tradition fast. Ovenikøbet sidder han synlig for alle i et rum ved indgangen til kasematterne den dag i dag, idet billedhuggeren Hans Pedersen-Dans gipsudkast til hans bronzefigur i Marienlyst hotels park (1907) blev anbragt dernede samme år. I år er den ovenikøbet erstattet af en afstøbning i beton.

En statue af Hamlet findes ikke på Kronborg - billedhuggeren Rud. Tegners noget krampagtige figurer af Hamlet og Ofelia fjæler sig mellem træer og buske mellem Rostgaardsvej og Kronborgvej. Men i Mørkeport-muren i Firportegården er opsat en tavle af E. Utzon-Frank med gengivelse af Shakespeares portræt fra den store folioudgave af hans skuespil i relief.

Gæster på Kronborg bevæger sig på deres lange vej til fods op til slottet gennem udstrakte *fæstningsværker*. Vejen går over voldgraven til Würtembergers ravelin med det lille Brohus, der er bredere, end det er langt, så over den lange bro til Kronværket, et mægtigt anlæg med murede bastioner, gennem den hvælvede, treskibede Kron-

Øresundstoldens Kronborg set mod sydfløjen med det svære kanontårn t.v., og østfløjen med Kakkelborg, kirkegavlen og Dronningetårnet (med fyr) t.h. Over tagene med de skønne kviste hæver Trompetertårnet sig, og i baggrunden, i nordvesthjørnet, Kongetårnet. Slottet er helt beklædt med sandsten, og kobbertage og spir er grønne. Ydermurenes kvadrat, ca. 80x 80 m, er bestemt af den middelalderlige borg Krogens ringmur. Den gamle vægtergang under tagene er markeret ved ornamenterede sandstensplader. »Hovedvolden«, de murede røde bastioner fra 1570-80'erne med kurtiner (forbindelsesmure) og voldgrav foran, omgiver slottet. I forgrunden Frederik III's bastion, t.h. Flagbastionen med salutbatteriet. Træbevoksningen skjuler tildels Kronværket og de bevarede vestlige udenværker. Sundet »kysser Kronborgs fod«, som Thomas Kingo skriver i sit pompøse æresvers over Kronværksporten. - Luftfoto fra ca. 1950. *The renaissance castle of the Sound Dues, Kronborg, seen from the air around 1950, with sandstone walls, green copper roofs, towers and steeples, and surrounded by the inner wall of defence from the 16th century. The trees on the left hide the outer fortifications. In the background is the Sound.*

værksport fra 1690, over hvis ydre portåbning barokdigteren Thomas Kingos magtfulde vers er indhugget i en sandstensplade: »Trin ind, om du est værd!...« Videre forbi gulkalkede bygninger i 1700-årenes stilfulde militærarkitektur langs den indre voldgrav foran »hovedvolden«, den inderste ring af murede bastioner fra 1570'erne, til sidste bro, der fører ind i den som et S svungne Mørkeport (1577). Rundt om pynten ligger et værn af raveliner, kurtiner, strandbatterier og svære stenglaciser, og på Flagbastionen, Frederik II's gamle Strandpostej (= -bastion), vajer splitflaget. Altsammen ser i dag så idyllisk ud, at man rent glemmer, at det i tidligere tid var krigens barske værktøj. Kronborgs fæstningshistorie er meget spændende for den militærinteresserede. Da Kronborg opstod, måtte den værnes ved en indre linie af fire hjørnebastioner med forbindende kurtiner, samt en voldgrav udenom. Det ligger der alt sammen endnu. I bastionerne, først og fremmest i Ridderpostej, den nordvestlige Frederik IV's bastion (ombygget i 1580'erne), var indrettet labyrintagtige, bombefaste kasematter i to etager, med plads til en større garnison af forsvarere, som forøvrigt må have haft det trist i de kolde og fugtige rum. Her var også værksteder, stalde osv. samt indkørsel ad en dækket vej. Det gik her som overalt: selv de mest moderne forsvarsværker bliver håbløst forældede, efterhånden som angrebsvåbnene bliver stærkere, og da Karl X Gustav i aug.-sept. 1658 belejrede Kronborg, slog de gamle værker ikke til, og Kronborg måtte overgive sig efter tre ugers belejring, hvor bastioner og slot blev slemt medtagne, og over en trediedel af de danske forsvarere blev dræbt.

Slottet kaldtes ofte »nøglen som kunne åbne og lukke Sundet«, vel i forening med Helsingborg slot, hvis stærke tårn »Kærnen« går tilbage til middelalderen, - men dette var den rene illusion. Da den hollandske hjælpeflåde passerede Kronborg i november 1658 for at undsætte det belejrede København, forsøgte svenskerne fra Kronborg og også fra Helsingborg at stoppe den med kanonerne, men uden nogen som helst virkning: hollænderne løb lige igennem, gik til kamp mod den svenske flåde, som den overvandt (sloget i Øresund

8. nov. ny stil, 1658), hvorefter vejen til København var fri. På bunden af Sundet ligger endnu de sunkne hollandske og svenske skibe som vrage. Heller ikke da den engelske flåde 29. marts 1801 passerede forbi på vej til skærtorsdagsslaget på Københavns red, kunne kanonerne hindre den. Kun én engelsk bombe faldt i Kronborg og ødelagde vagtmestertårnets kuppel. Og da englænderne kom igen i august 1807 for at tage den danske flåde, blev der ikke løsnet et eneste skud fra Kronborg, da der endnu ikke var erklæret krig.

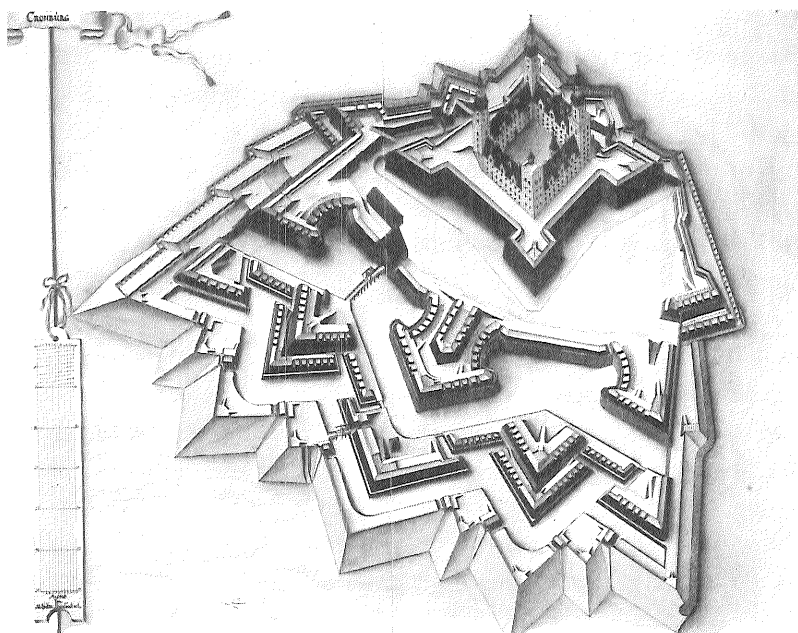
Nogen glørværdig rolle har fæstningen således aldrig spillet i krigshistorien. Efter svenskernes bortdragen lagde man op til en vældig modernisering af fæstningsværkerne, hvilket tog mange år og kostede dyrt. I 1698 var det imponerende Kronværk, som vi har omtalt, færdigt, og efterpå byggede man en kunstfærdig tredje, yderste forsvarsring mod landsiden, mod vest, med raveliner, kontragarde og glacis, et yderst kompliceret anlæg, som først var færdigt 1715, altså over et halvt århundrede efter svenskernes retræte. Det var et af Europas stærkeste fæstningsanlæg på det tidspunkt. Det blev dog aldrig sat på prøve, og det var da også en kendsgerning, at det var altfor »vidtløftigt« og simpelthen krævede for mange folk og for mange kanoner til at forsvare det. Efter store skader på hele fæstningsanlægget ved en stormflod 1818 blev det da besluttet at sløjfe disse overdimensionerede værker og erstatte dem med større raveliner. Dette arbejde blev færdigt 1821, men tiden var løbet fra den slags fortifikation, og 1835 blev fæstningen nedlagt. Efter Øresundstoldens ophør 1857 udgravede man den nuværende Helsingør havns søndre og nordre bassin (1859 ff. og 1878 ff.), og ved den lejlighed forsvandt den ene ravelin med omkringliggende voldgrav og glaciset foran. Kronborg har dog trods alt bevaret så meget, at man her stadigvæk kan studere fortifikationskunsten i ældre tid.

Det må forøvrigt nævnes, at selve slottet var kaserne fra 1785 til 1922, hvortil det ikke på nogen måde var egnet, og hvad der slet ikke var til gavn for bygningernes indre. Kongehuset havde ikke følt trang til at bo på slottet siden Christian IV's tid, hvad man godt forstår, men Christian VII's forskudte dronning Caroline Mathilde

havde et ufrivilligt ophold her i 1772 efter affæren med Struensee, mens hun ventede på en engelsk eskadre, der skulle føre hende bort. I det smukke ottekantede kammer på 1. sal i Dronningetårnet vises hendes »fængsel« - en tradition der sikkert er opstået, fordi der er gitter for vinduerne. I virkeligheden blev hun behandlet standsmæssigt, havde en større hofstat og sin egen mesterkok. I 1850'erne syntes Frederik VII, at det kunne være morsomt at efterligne Christian IV, så han og grevinde Danner boede nogle somre på Kronborg på 1. sal i nord- og vestfløjen, nu en del af Søfartsmuseet.

For os, der er medlemmer af Selskabet Handels- og Søfartsmuseets Venner og læser denne årbog, er og bliver det maritime aspekt dog det vigtigste. For os er Kronborg først og fremmest *Øresundtoldens slot*, med hvad dertil hører.

Hvornår denne told, som i over 400 år skulle skaffe os dejlig mange penge, blev indført, ved vi ikke, men det regnes normalt for at være år 1429. Erik af Pommerns valgsprog skal meget karakteristisk have været: Mit håb står til havet! Skibene fik påbud om kun at sejle gennem Sundet - senere blev det dog tilladt at benytte Store- og Lillebælt i nødsfald, mod at udrede »strømtold« -, at gå for anker ud for Helsingør og at betale sundtolden der. Først var det en slags ugraderet skibstold: en engelsk guld-rosenobel pr. skib, men senere blev det ændret til en told af lasten, hvad der unægtelig battede mere. Pengene gik i kongernes private kasse, så det er intet under, at de havde råd til at bygge smukke slotte i København og Nordsjælland og af og til at starte en lille krig. Først med Struensee blev dette ændret, og indtægterne tilfaldt fra da af statskassen. Så sent som i 1857 blev tolden afløst, ved at de søfarende magter betalte en forøvrigt forbavsende rundelig erstatning. Øresundstolden blev opkrævet på en yderst uigennemsigtig og vilkårlig måde, og der herskede de mest utrolige forhold på kontorerne. Alt dette vil det føre for vidt at komme ind på her, og det er da også beskrevet tilstrækkelig udførligt andetsteds. Men tolden førte med sig, at Helsingør blev kendt over hele verden, om ikke i reglen for det gode, og at mange fremmede handelsfolk slog sig ned her som sundklarerere, dvs. at de bistod

Kronborgs fæstningsanlæg, tegnet i luftperspektiv ca. 1720, da den ydre front med raveliner, kontregarder, voldgrave og glaciser var færdiganlagt. Midterste fæstningslinie er det mægtige Kronværk - sådan kaldet fordi det set oppefra ligner en krone med takker -, færdigbygget 1698. Omkring selve slottet, som unægtelig er temmelig fortegnet, ligger »hovedvolden« fra 1570'erne, et firkantet anlæg med fire murede hjørnebastioner. Havet omslutter Kronborg-pynten mod nord, øst og syd. - Udsnit af plan i Forsvarets arkiver, Rigsarkivet, Egnatius de Fignets kortsamling. *Kronborg was not just a stately royal residence, but also a very strong fortress with 3 lines of defence: nearest the centre the main rampart (1570's), in the middle the so-called »Crown work« (1690's), and furthest from the centre a complicated front of ravelins, counterguards, moats and glacis (finished in 1715).* - Plan from around 1720.

deres landsmænd med at klarere tolden og komme så lempeligt fra det hele som muligt. Helsingør blev ordrehavn og skibsprovianteeringssted og fik et internationalt tilsnit som ingen andre byer i Nordeuropa. Der samledes store rigdomme, der byggedes smagfulde huse og palæer, der levedes et liv af et helt andet mønster end nor-

malt i Danmark. Det morsomme er, at de fleste af disse huse stadig eksisterer som tavse vidner om en nu svunden, helt anderledes tid. Helsingørs almindelige historie, kultur- og bygningshistorie osv. kan ikke til fulde forstås uden på baggrund af denne strålende tid.

Kronborgs betydning skal også tildels ses i forbindelse med denne told. Selv om Krogen i sin tid ikke blev bygget for at gennemtvinge Erik af Pommerns Øresundstold - hvad man ellers har troet - men er meget ældre, er det klart, at den lå dér på det strategisk og navigationsmæssigt uhyre vigtige sted, og selvfølgelig ikke til pynt. Den var på den mest håndgribelige måde baggrunden for opretholdelsen af den hos de fremmede højst upopulære told, som alle forsøgte at snyde sig fra, om det gik. Borgen lå så malerisk og stilfærdig der, som en jernnæve i en fløjshandske, men fra ringmurene stak kanonerne frem, parate til at tale med, hvis det blev nødvendigt.

Sundet var i århundreder et af verdenshandelens vigtigste farleder. Her gik hansestædernes, hollændernes, englændernes og alle de andre søfartsnationers skibe fra verdenshavene til Østersøen med varer og retur med de mange vigtige produkter, det baltiske område havde at byde på. For at sikre denne vigtige sejlads havde Frederik II allerede i 1560 ladet afmærke den vigtige sejlroute, som skipperne kendte fra ældgammel tid gennem mundtlige traditioner og senere håndskrevne og trykte sejladsforskrifter eller »læsekort«, nemlig Skagen - Kattegat - Sundet - Østersøen, ved at opsætte fyr (papegøje-, vippe- og lygtefyr) på Skagen, Anholt, Kullen, Falsterbo, og udlægge søtønder ved Skagens rev, Læsø trindel (her ovenikøbet en klokketønde, verdens første), Anholt rev, farvandene mellem Amager og Skåne, Dragør og Falsterbo rev. I St. Olai kirkes tårn i Helsingør blev der samtidig ophængt en klokke til at ringe advarsler med i tåget vejr. Det var dengang det bedst afmærkede farvand i hele verden. En afgift herfor, fyr- og vartegnspenge, betaltes sammen med tolden. I 1772 sikredes specielt Sundets nordlige tragt ved bygningen af dobbeltfyret på Nakkehoved og indretning af et fyr i Dronningetårnet på Kronborg. Da skipperne nægtede at betale den betydelige ekstraafgift herfor, slukkede regeringen omgående disse

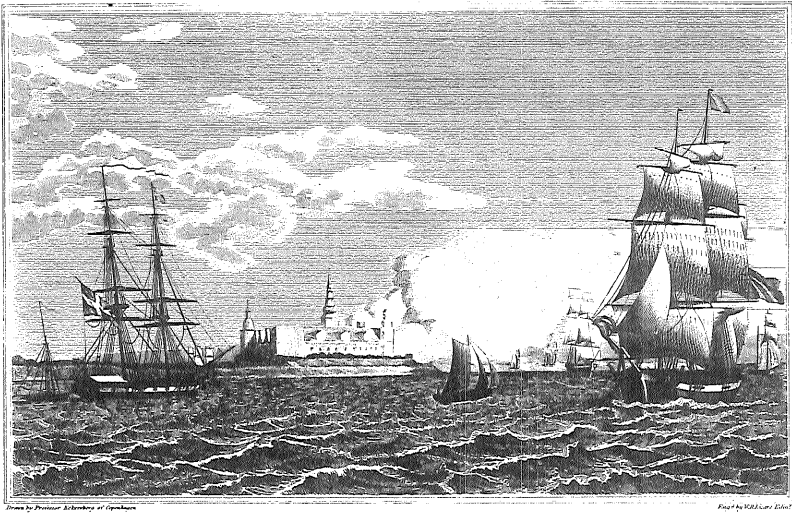
fyr, og de blev først tændt igen år 1800. Utroligt men sandt.

For morskabs skyld kan vi prøve at forestille os, at vi styrer nordfra »ind ad Sundet«, som det hedder, med et sejlskib i Øresundstoldens tid, f.eks. for 150 år siden, og redegøre kort for, hvad der ville ske, og hvad vi ville opleve.

Når man passerede Kullens puklede forbjerg, var det langt op i tiden tradition, at de søfolk, som ikke havde været der før, skulle »hønsse for Kullen«, dvs. give en omgang drikkevarer til kammeraterne, som havde passeret før. Ville de ikke det, blev de dypet tre gange fra rånokken, det såkaldte råspring. Det var en maritim indiviesskik, der mindede om linie- og vendekredsdåben og sikkert var ældre end disse.

Man tog pejling efter Nakkehovedfyrene og Helsingborgs Kærne, mens man sejlede langs de smukke skånske og sjællandske kyster, som stadig kom hinanden nærmere. Måske kom Sund-lodserne eller Helsingør-færgemændene, som også lodsede, skibet i møde allerede her, og fra alle fiskerlejerne langs danskekysten nord og syd for Helsingør kom kadrejerne ud med deres velsejlende både for at sælge friske grøntsager, rugbrød, spiritus, tobak osv., enten mod rede penge eller mod hvad skibet formåede, såsom en ende tov, en sæk korn eller andet fra lasten. Kadrejeriet kan følges langt tilbage i tiden. Ordet kommer gennem hollandsk *kadraai* fra portugisisk *ca-traia*, en lille båd.

Hvis vinden var kontrær, kunne der ligge flere hundrede sejlskibe her og vente på at komme rundt om pynten med gunstig bør. Varede det for længe, sendte skipperne deres ladningspapirer med fiskere fra Hornbæk ind til Øresunds Toldkammer for at spare ventetid. Fortoldningen var altid en tålmodighedsprøve. Når skibet var kommet velbeholdent forbi den farlige Lappegrund og ud for Kronborg på pynten, måtte det hilse slottets store flag, som vajede fra Flagbationen, måske helt tilbage til Frederik II's tid. Flaget repræsenterede kongelig majestæt, hans riger Danmark-Norge og hans undersåtter, det danske folk. Større sejlskibe måtte hilse ved at »stryge for Kronborg«, dvs. lade bram- eller topsejlene løbe (falde ned) på

Strygning for Kronborg. Koffardimanden til højre har ladet topsejlene løbe på råen som en underdanig hilsen til slottet. Fra Flagbastionen skydes salut for en passerende orlogsmænd. Til venstre ligger vagtskibet, orlogsbriggen »Bornholm«, for anker, og i midten ses en helsingørsk færgebåd med sprydsejl. Billedet, der er taget fra syd, giver et malerisk hverdagsindtryk fra Øresundstoldens store dage. - Stålstik 1821 af W.H. Lizards efter C.W. Eckersberg, i A. Andersen Feldborg: Denmark Delineated (Edinburgh 1824). *Kronborg around 1820. A salute is fired from the castle and a merchant ship (right) has saluted humbly by lowering its topsails. On the left the watch ship, a Danish naval brig, is lying at anchor.*

råen, en underdanig hilsen til en fyrste. Allerede Erik af Pommern forlangte den af hanseskibene 1423. Forøvrigt er det vist englænderne, der har opfundet og brovtende forlangt denne ydmyge hyldest helt tilbage i 1200-årene. Hvis vind og strøm var imod, blev der ved et rødt flag (allerede omtalt 1619) på slottet givet signal, at man måtte undlade at hilse. Men hvis man ellers forsømte det, blev der skudt med skarpt efter skibene, og bagefter hentede vagtskibets chalup den uheldige skipper og førte ham op på Kronborg i paroles-

len, hvor der blev nedsat en slags krigsret. Han måtte aflægge sin ed på, at han ikke anede noget om hilsetvangen, og betale for krudt og kugle og tilmed drikkepenge til konstablen, samt en bøde. Først 1829 afskaffede man strygingen som værende ude af takt med fremskridtet. Mindre skibe måtte »tone« (vise) deres nationalflag, og orlogs- og kompagniskibe skød salut, dansk løsen (3 skud) eller 9 skud. Principielt »taktede« (svarede) slottet kun med ét skud - for at spare på krudtet.

1857 hørte dette op, men stadig er der nogle skibe, der kipper med flaget eller lader dampfløjten lyde, når Kronborg passerer. Efter 1980 bliver ingen hilsen besvaret - bortset fra i forvejen aftalte salutter for kongehuset og fremmede statsoverhoveder. Salutbatteriet med de irrede kanoner fra Frederik V's og Christian VII's tid står endnu på Flagbastionen, og splitflaget vajer der stadig - men uden flagvagt, undtagen visse dage om sommeren, hvor Hjemmeværnet stiller æresvagt.

Ved at runde Kronborgpynten overskred skibet den usynlige *toldlinje* fra flagbastionen over til Helsingborgs nordende, og så var skibet toldpligtigt og måtte gå for anker på Helsingør red eller syd derfor på grunden Disken. Skipperne hyrede oftest en af de talrige omsværmende færgébåde for at komme i land. Selv om taksterne var høje, var det dog sikrere. Færgelavets folk var dristige sømænd, der kendte farvandets luner, og ikke enhver skipper turde bruge skibets egen båd, så mandskabet kunne gå i land. Der var altid fare for, at de ville drikke sig fulde i en af de mange sømandsknejper, som byen var så rig på, eller komme i slagsmål. Et gammelt ord sagde, at den, der ikke havde fået prygl på Helsingør skibsbro, var ikke fuldbefaren. Eller folkene kunne benytte lejligheden til at rømme.

Når skipperen på vej ind passerede søndre moles yderste hoved, hvor karantæne- og lodshuset lå, måtte han besvare karantænebetjentens spørgsmål om sundhedstilstanden ombord, og om de kom fra steder, der var mistænkt for kolera og andre frygtede farsoter. Gjorde de det, fik han et grønt (senere gult) karantæneflag udleveret til at sætte i toppen, og skibet måtte ligge helt isoleret i længere tid

og vente på at få *praktika* (landgangstilladelse), hvis skibet ikke var smittet.

Var der ingen problemer, fortsatte færgebåden og satte skipperen af ved karantænetrappen ud for Ø.T. (Øresunds toldkammer), hvor han i karantænebetjentenes lille hus atter måtte besvare de samme sundhedsspørgsmål. Så snart det var overstået, blev han nærmest overfaldet af en skare brokapere, der allerede havde iagttaget hans komme fra deres vagthus' flade tag. De var repræsentanter for de forskellige sundklarererfirmaer i byen og forsøgte på pågående vis at kapre ham som kunde, hvis han ikke i forvejen var knyttet til en bestemt. Som omtalt bistod klarererne med den efterhånden ret udviklede klareringsprocedure, ligesom de leverede alle slags proviant og skibsfornødenheder og i en snæver vending forstrakte skipperne med penge. Kunderne blev ofte inviteret op i »privaten« til middag og festivitas, eller i hvert fald ind i skipperstuen bag butikken til snaps og ostemad. De fleste klarerere havde bevilling på at holde »skipperherberge«, en slags hotel, hvor de kunne bo hos dem, indtil klareringen var overstået.

Vi har allerede antydnet, at forholdene på Ø.T. ikke var de mest ideelle. Der var to kontorer, og de regnede ikke tolden ud på samme måde, så derfor var det vigtigt at træde ind gennem den rigtige dør for at slippe billigere. Var ladningspapirerne forelagt og oversat, og var tolden udregnet og betalt, stod skipperen med det eftertragtede sundtoldpas som kvittering i hånden og kunne drage et lettelsens suk.

De indkøbte provisioner - ofte også »forfriskninger«, dvs. friske grøntsager, frugt, fersk kød - blev gerne bragt ud til skibet af færgegemanden. Derimod hentede skibs båden i reglen selv det friske drikkevand inde i den lille havn fra Helsingør Vandkompagnis søjlesmykkede skur ved kajen, hvor det klare vand løb gennem rør og store slanger ned i de medbragte store læggerser og fade. Styrmand eller bådsmand tog gerne med for at holde opsyn: der var altid trængsel og slagsmål om at komme først til, og som sagt lokkede de mange beværtninger af vidt forskellig kvalitet også sømanden med

brændevin og øl og kønne piger. Det gjaldt for skipperne at komme afsted så hurtigt som muligt for at indhente den spildte tid.

Hele dette udsnit af det maritime liv er et spændende og broget kapitel i Danmarks søfartshistorie, og Handels- og Søfartsmuseet, der åbnede 1915 på Kronborg, har mange minder derom, ligesom Helsingør Bymuseum og selve Helsingør by har det.

Kronborg har, som det i korthed er skildret her, mange facetter. Ved siden af er det - og dets store splitflag - for århundreder siden blevet til et af de mest nationale symboler for alle danske i fortid og nutid. Når den sejlene mand drog ud, vinkede han farvel til det, og han drømte om det og om Sjællands friske, skovgrønne kyster og de lyse nætter, mens han var ude. På hjemrejsen ned gennem Kattégat og Sundet spejdede han efter det, længe før det tonede frem, og når han så endelig fik Kronborg om styrbord, følte han for alvor, at han var kommet hjem til Danmark. Digtere som Johs. V. Jensen og Hans Hartvig Seedorff har givet denne stemning udtryk i sange, som vi alle kender og synger. Det er vel forøvrigt Seedorff, der i sin Kronborgvise »Der gynger en ø bag de havvåde mil« (vist første gang sunget 1931 på Nørrebros Teater i stykket »Kap til Kronborg«), har præget udtrykket »med Kronborg om styrbord igen«, som vi alle har taget til os. Men begrebet er selvfølgelig meget ældre. Da korvetten »Najaden« i 1837 vendte hjem efter et længere togt, skrev søløjtnant Alex Wilde derom: »Ved daggry fik vi Sjælland i sigte. Da solen kom frem og med sine stråler forgyldte Kronborg, tog vistnok selv den hårdeste ikke fejl af denne morgenhilsen, der havde noget at gøre med Vorherre og meget med mor og alle de andre derhjemme«.

Sømandslivets romantik - ja hvis den eksisterer, hvad mange tvivler på, må den sikkert være knyttet til Kronborg.

Nogle henvisninger

- M.C. von Arnholtz*: Cronborg Slots og Fæstnings Historie (Helsingør 1836).
Charles Christensen: Kronborg (København 1950).
Henning Henningsen: »Papegøje« og vippefyrr (Handels- og Søfartsmuseets årbog 1960).
samme: Crossing the Equator (Kbh. 1961).
samme: Skippere, klarerere og toldere. Livet omkring Øresunds Toldkammer og Helsingørs havn i 1800-tallet (Hillerød 1969).
samme: Dannebrog tilsøs (H&S årbog 1969).
samme: Kadrejere og bumbådsmænd (H&S årbog 1971).
samme: Vogt Jer for Lappesand! (H&S årbog 1984).
Harald Langberg: Kronborg (Kbh. 1979).
Birger Mikkelsen: Kronborg (Helsingør 1977).
Fr. Weilbach: Kronborg, i *Laurits Pedersen*: Helsingør i Sundtoldstiden I (Kbh. 1926).

WITH KRONBORG ON THE STARBOARD SIDE

Summary

This year Kronborg is celebrating its 400th anniversary, having been completed in 1585 as a royal residence for Frederik II after 11 years of construction work. Its thick walls incorporate the Middle Age fortress called Krogen (the Hook), which is mentioned from around the middle of the 14th century. Before this fortress was built there was probably a sea mark here, a beacon shaped like a house, which served as a guide to shipping passing through the Sound. For more than a thousand years ships

have passed this way on one of the world's great trading routes for the important traffic between the North Sea and the Baltic.

Kronborg is a grand piece of architecture built in the so-called Dutch renaissance style and boldly placed north of the town of Elsinore with the sea on three sides, with grey sandstone walls, green copper roofs, and a large number of towers with festive steeples.

On the landward side the castle is still surrounded by extensive fortifications even though some of them were removed later for the construction of harbours. It was in its time one of Europe's strongest fortresses, even though it has never played a particularly glorious role in military history. In 1801 it could not prevent the English fleet under Parker and Nelson from sailing through on its way to Copenhagen.

The castle is visited by over a quarter of a million tourists a year from all over the world. Most of the foreign visitors probably come to see »Hamlet's Castle«, since Shakespeare made the castle the setting for his tragedy »Hamlet, Prince of Denmark« (written in 1601). It is of course beside the point that Hamlet has nothing whatsoever to do with Kronborg but goes back to an ancient Danish legend about a Prince Amled from Jutland. Nobody knows if Shakespeare visited Kronborg and its famous great hall (which with a length of 63 metres was then the largest secular hall north of the Alps) in person, but troupes of English actors performed plays for the Royal Danish Court here at the end of the 16th century. The Danes also have an ancient legendary figure linked with the castle: Holger the Dane (French: Ogier le Danois), one of Emperor Charlemagne's warriors. He sits sleeping in the casemates of the castle, though now in the form of a statue. Legend has it that he will awake when Denmark is in peril and save the country.

For Danish guests Kronborg is primarily a maritime memorial since it is closely linked with the Sound Dues of the Danish kings. These were customs dues which were collected here from about 1429 to 1857 from all ships which passed by. As they passed the ships had to salute Kronborg by »striking« (i.e. lowering) their topsail and showing their flag. Warships fired a gun salute in the castle's honour. Outside the town of Elsinore they had to lie at anchor and pay the hated dues, which gave a great deal of money to the Royal Treasury, but also raised the price of goods throughout Northern Europe. Elsinore became an important port of call and an international town where people from the whole of maritime Europe made their home.

Since 1915 Kronborg has housed the main maritime museum in Denmark (The Danish Maritime Museum) containing numerous ship portraits, ship's models and other maritime objects which shed light on Danish merchant shipping.

Kronborg has always been a national symbol, particularly for seafarers, waving goodbye to it when they set out, and welcoming it on their return as a wonderful symbol of their native country when they headed for the shore »with Kronborg on the starboard side«, as the words go in a famous Danish patriotic song.